

Breu descripció metodològica

Amb l'esperança de poder contribuir a un millor coneixement i per tant a la desestigmatització de les dones migrades procedents del Magrib i de l'Àfrica occidental a Catalunya, s'inicià l'any 2009 aquesta recerca tot formulant cinc hipòtesis que es descriuen a continuació.

La primera possibilitat que es féu servir fou que una bona part de les dones que vénen del continent africà ho haurien fet per reagrupament familiar, i que aquest fet les diferenciaria socialment de les que són primeres emprenedores en el seu projecte migratori. Si més no cada cop serien més freqüents les dones que emigren soles amb independència de la família i els esposos.

En segon lloc, a conseqüència de la seva condició de dones migrades podrien trobar-se en una situació desfavorable d'invisibilitat i d'aïllament social pel que fa al país de destí. Aquesta situació, sumada als riscos psicològics que comporta la immigració, resultarien ser factors de vulnerabilitat adherida al fet en si de ser dona.

Per altra banda, les dones procedents de l'Àfrica nord-occidental formarien part dels col·lectius més desvalorats en l'àmbit social (prejudicis per part de la població autòctona i la resta de la població immigrada) per les seves pràctiques culturals i religioses

(islam). Aquest fet provocaria dificultats afegides a l'hora d'aconseguir oportunitats sociolaborals.

En quart lloc, les dones magribines i negreafricanes qualificades i no qualificades, treballarien en els nínxols laborals més precaris. El nombre de dones migrades qualificades alhora hauria crescut en els darrers anys tot coincidint amb les dones que emprenen projectes migratoris per lliure.

Finalment, a través del seu treball, les dones migrades procedents de l'Àfrica contribuirien socioeconòmicament al desenvolupament del país d'origen i destí sense un reconeixement. No obstant això, les migracions femenines, de la mateixa manera que les masculines, produirien un efecte *brain draining* (fuga de cervells) i *brain waste* (malversament de cervells) en els seus països d'origen i destí respectivament.

Aquesta recerca és alhora una descripció genèrica de les principals característiques i comportaments de les dones migrades africanes basada en un recull de dades estadístiques i bibliogràfiques malgrat la manca de recursos existents a Catalunya concretament sobre la dona migrada.

En referència al procés metodològic, distingim entre dues etapes diferents: la primera es basa en l'anàlisi de dades recents i la recerca de teoria nacional i internacional actuals al voltant d'aquesta temàtica; la segona fase consisteix en el treball empíric d'elaboració pròpia a través de testimonis individuals i representatius dels diferents col·lectius de dones immigrades, agents d'acollida d'origen africà així com diferents professionals del mateix origen, que treballen per la integració de les persones migrades. Algunes de les entrevistes s'han realitzat en els països d'origen com és el cas del Marroc i el Senegal, tot aprofitant el

treball de camp que s'havia efectuat per altres estudis i comunicacions sobre els impactes de l'emigració en ambdós països esmentats (Garreta, Tamba 2010; Bernat 2009; Domingo, Vilà 2010).

En la segona fase, també s'han fet consultes puntuals a la Secretaria per a la Immigració, Direcció General d'Afers Religiosos i a diferents representants polítics. Les localitats on s'han efectuat les entrevistes són Alcarràs, Lleida, Tremp, Mataró, Barcelona, Reus, Tànger i Dakar.

Pel que fa a l'etapa d'anàlisi s'ha procedit a l'elaboració d'un marc teòric a través de la documentació i la recerca existents. La major part de la documentació teòrica internacional és d'origen francès, magribí i africanooccidental però també trobarem documentació belga, alemanya i canadenca. Aquesta bibliografia analitza sobretot les causes de l'emigració femenina en els països d'origen i destí, la situació en el país d'origen en l'àmbit social i laboral i les incidències de la migració en el codesenvolupament d'ambdues societats.

En la segona fase de l'estudi s'han obtingut dades pròpies (primàries) a través de quaranta entrevistes en profunditat. Vuit de les entrevistes s'han realitzat al Marroc i al Senegal tant a dones que no han emigrat com a dones que sí volen emigrar, i les altres són expertes en sociologia de les migracions i gènere.

Per una altra banda s'han entrevistat vint-i-quatre dones que ja viuen a Catalunya tenint en compte les diferents nacionalitats i els percentatges d'incidència demogràfica. Alhora s'han tingut en compte diferents edats i perfils, és a dir, dones que han immigrat soles, dones que han immigrat a través del reagrupament familiar, solteres, casades, divorciades, musulmanes i cristianes.

Finalment, pel que fa a les vuit entrevistes restants, quatre s'han efectuat a agents d'acollida (d'origen malià, senegalès i marroquí) algunes de les quals també formen part alhora d'associacions de dones immigrades del seu origen, i les altres quatre entrevistades són professionals que treballen en la integració de persones migrades i també representants d'associacions de dones d'origen africà.

En les entrevistes que se citaran textualment al llarg de la recerca, s'utilitzen els codis entre parèntesis per designar el sexe, la nacionalitat i l'edat. Per exemple, DAL23 correspon a dona, Algèria, de 23 anys. Les abreviacions que trobarem es descriuen a continuació:

D: dona

MA: Marroc

GHA: Ghana

MAL: Mali

AL: Algèria

SE: Senegal

GA: Gàmbia

NI: Nigèria

REGUI: República de Guinea

Introducció

Quan pensem en la immigració sovint ho fem des d'una visió homogènia sense tenir en compte que la comunitat migrada no és una sinó moltes i diversificades. A Catalunya hi ha cent setanta-nou nacionalitats diferents, cada una d'aquestes nacionalitats aplega, a més, les seves diferències i particularitats quant a identitats, sobirania, ètnies i llengües que la integren.

Ja l'any 3300 aC, aquestes diferències ènico-territorials començaren a ser organitzades en el que podríem considerar, encara que molt incipient, el primer Estat (Harris 1977) i que correspon a l'antiga Mesopotàmia, on hi conviuen en períodes de pau i de guerra sumeris, semites i grups d'amorreus en els quals s'inclouïen fenicis, israelites i arameus.

Bona part dels estats que conformen l'Àfrica actualment, foren creats durant el segle XX, arran de la colonització francesa, britànica, portuguesa i espanyola. Així mateix el concepte d'Estat, una forma d'organització econòmica, política i social tradicionalment occidental, fou trasplantat a bona part del continent africà, sobretot pel que fa a la zona occidental i central. En conseqüència, algunes de les ètnies que fins aleshores havien conviscut pacíficament sense pertinença nacional, van veure's obligades a compartir una mateixa nacionalitat i identitat, més delimitada pels colonitzadors que no pas pels seus habitants nadius.

A tall d'exemple, l'any 1960 es proclama independent i neix alhora l'Estat del Senegal, en el qual s'integren una gran quantitat de grups ètnics estesos per l'Àfrica occidental i central, com són els wòlof, *lebou*, peul, serers, soninke, mandings, diola i els bassaris, entre altres.

Per fer-nos-en una idea, en el continent africà hi habiten més de tres mil grups ètnics diferents en cinquanta-tres països. Per tant, no és el mateix un/a senegalès/a peul que un/a senegalès/a serer, atès que parlen llengües maternes distintes i no sempre comparteixen els mateixos costums ni pràctiques culturals, encara que ambdós s'entenguin en wòlof i/o francès. Afortunadament el Senegal ha resultat un exemple de convivència, no sempre fàcil però si més no pacífica en comparació amb altres països africans en els quals la guerra i els conflictes ènicoterritorials han esclatat o bé han estat atiat arran dels processos d'aculturació (Said 1978).

És necessari partir amb consciència d'aquesta diversitat i de la seva història a l'hora d'analitzar les dones que procedeixen de l'àfrica del nord i occidental. Encara que moltes comparteixin un mateix passaport, cal reforçar la idea que aquestes dones són distintes entre si, ja que la gran majoria arrosseguen una identitat i una pertinença lingüísticoterritorial pròpies, amb independència de quina sigui la seva nacionalitat actual.

A més, com a dones han patit i pateixen les diferents discriminacions i estigmatitzacions de gènere, les quals se solen donar de manera universal sense tenir en compte la cultura o ètnia de procedència. És per aquesta raó que la Declaració Universal dels Drets Humans de 1948 establia la discriminació sexual com un fenomen mundial a eradicar sense fer distincions culturals ni pressuposant cap avenç especial en les dones

occidentals, tot entenent que totes les dones eren, i són malauradament encara, susceptibles de sofrir-la (ONU).

Particularment, dins el fenomen migratori es realitzen investigacions sobre la pobresa en clau de gènere que demostren que les dones es troben quantitativament i qualitativament en situacions de major precarietat respecte als homes (Mateo Pérez 2001). Per il·lustrar aquesta situació de desavantatge social i econòmic en els informes sobre desenvolupament humà (PNUD) de 1991 i 1995, s'utilitzava la terminologia clàssica de "feminització de la pobresa".

Analitzar de quina manera les dones són més pobres que els homes no és una feina fàcil, en part per la dificultat que suposa efectuar estudis sobre els individus dins la intimitat de les seves llars. Per aquest motiu s'han hagut de realitzar recerques quant al nivell d'alfabetització, esperança de vida en néixer i ingressos (aquest darrer factor només pot ser analitzat en cas que el treball sigui remunerat i declarat). Gràcies a l'esforç dedicat en recerca de gènere, es continuen observant les desigualtats evidents i en detriment de la dona, també en els països més desenvolupats.

Si més no i des de fa pocs anys existeix la possibilitat de comptabilitzar el treball efectuat a la llar a través dels "Comptes Satèl·lit de Producció Domèstica" (Carrasco i Serrano 2007), un dels quals s'ha realitzat també a Catalunya gràcies a la implicació de l'ICD i les seves autores. A partir d'aquests comptes s'ha començat tímidament a revaluar la importància que té el treball domèstic per al bon funcionament i la productivitat de l'economia global dels estats.

Hem vist que les dones migrades tenen diferències ètniques i lingüístiques, però a més, també difereixen en formació, en classe social i fins i tot en la seva orientació sexual. Totes aquestes diferències tenen cabuda

en la *teoria de la interseccionalitat* de Crenshaw (1991), la qual permet visionar i treballar totes les càrregues i estereotips que suporta una mateixa dona en el seu bagatge particular (més que no pas en el col·lectiu).

D'aquesta manera el concepte de “discriminació múltiple” realitza un pas endavant amb la perspectiva interseccional, sense necessitat de superposar diferents discriminacions en una mateixa dona. Anteriorment es parlava de la triple discriminació, l'exemple més comú a Catalunya ha estat parlar del fet de ser dona, migrant i treballadora (Parella 2002). Si més no la interseccionalitat permet veure i tractar les diferents conjuntures que es donen en les dones de forma transversal.

La teoria de la interseccionalitat neix en un context concret i com una eina que ens permet diferenciar entre les discriminacions cap a les dones de classe mitjana “blanques”, de les discriminacions que pateixen les dones negres als Estats Units, ambdues estructuralment diferents. Aquesta perspectiva ens resulta del tot útil a l'hora de dissenyar noves polítiques d'igualtat d'oportunitats, que per força han de tenir en compte les particularitats de les dones migrades envers les dones autòctones. Altrament és molt possible que aquestes n'acabin quedant al marge, tal i com succeeix en l'actual Llei d'igualtat en l'àmbit estatal (Mestre 2010).

Segons dades de l'OIM (Organització Internacional de les Migracions), la migració femenina va passar de 40,1 milions l'any 1975 a 71,2 milions durant l'any 2000. Aquest tipus d'emigració resultava, a més, especialment rellevant en el continent asiàtic: la majoria de dones emigrants d'aquest continent provenen de tres països (Filipines, Indonèsia i Sri Lanka), on les dones representen entre el 60 i el 80% de la població emigrant (Aragall i Rovira 2006). Com en la majoria de casos, una gran part d'aquestes emigrants cobreixen el servei

domèstic a països de l'Orient Mitjà o bé en altres països asiàtics com Malàisia, Singapur, Hong Kong i Taiwan.

Arran d'aquesta dada, una de les conclusions del Congrés de Moviment Humans i Immigració 2004 organitzat per l'IMed a Barcelona, fou que malgrat que en aquells moments hi havia moltes recerques sobre la relació entre gènere i moviments humans, encara era difícil que es posés èmfasi en “el valor afegit” de la integració de la perspectiva de gènere en la legislació i les polítiques migratòries i que, malgrat els fluxos i la presència constant de dones emigrades, les migracions continuaven estudiant-se com un fenomen exclusivament masculí (IEMed 2006). Sembla, a més, que un cop efectuat el reagrupament familiar particularment les dones musulmanes desapareixen de l'anàlisi i es converteixen en la immigració invisible (Mestre 1999).

Si més no en el VI Congrés Nacional de Migracions a Espanya, celebrat a la Corunya l'any 2009, el taller temàtic dedicat a la recerca sobre gènere fou un dels que revé més comunicacions i interès per part dels i les participants. Així mateix les polítiques públiques i concretament la gestió de projectes d'integració de la població immigrada a Catalunya, han integrat durant els darrers anys algunes de les problemàtiques més rellevants de les dones migrades, sobretot pel que fa a matrimonis forçats, mutilació genital femenina i mercat de treball (Pla de Ciutadania i Immigració 2009-2012, apartat 8).

Pel que fa a la recerca acadèmica a Catalunya, trobem estudis recents sobre les dones emigrades des de Llatinoamèrica, en són exemples els estudis de Carlota Solé, Sònia Parella i Mary Nash, entre altres. Si més no l'emigració femenina llatinoamericana i centreamericana també ha estat estudiada per autores i autors nacionals com Rosa M. Soriano (2006) i internacionals

com Guest (1993), Ariza (2000) i Bohem (2004). Cal tenir en compte que els principals països de destí de les dones llatinoamericanes són els Estats Units, Canadà i Espanya, per aquest ordre de preferència.

La bibliografia nacional que tracta l'emigració femenina procedent dels països àrabs com el Marroc i Algèria, no resulta més abundant, tant pel que fa al nombre d'autors com al nombre de recerques publicades al respecte: Natàlia Ribas (2002), Yolanda Aixelà (2005 i 2007), Ángeles Ramírez (1997, 2000 i 2005). Més escassa és encara en el cas de les dones procedents de l'Àfrica negra i occidental, de les quals en trobem alguns articles i comunicacions com els de Sow (2006), les referències concretes de Mercedes Jabardo (2006) pel que fa a dones senegaleses, i algunes comunicacions sobre els efectes i els perills de l'emigració femenina al Senegal i a Catalunya (Vilà, Bernat, Guillem i Tete 2009; Rubio i Herzog 2009).

Malgrat tot sí que hem pogut trobar bibliografia a escala internacional. El fet que França, Itàlia, Bèlgica i Alemanya hagin estat països pioners en la recepció de població immigrada, i per tant també de dones procedents del nord i occident d'Àfrica, ens ajuda a fer-nos una idea aproximada de quina pot ser la seva situació a Catalunya. Exemples pel que fa a les migracions procedents del Magrib són els treballs de Khachani (2002 i 2003), Moujoud (2003), realitzats des del Marroc; Cherradi (2003) a Bèlgica; Chaichian (2008) i Elhariri (2004) analitzant les migracions femenines de musulmanes a França, i Maas, Mehlem, Dejean (2001) sobre les dones d'origen marroquí a Alemanya.

Una bona notícia és que l'Agence Nationale pour la Cohésion Sociale et l'Égalité des Chances (l'ACSÉ) ha publicat el mes d'abril de 2010 un recull bibliogràfic sobre dones immigrades, titulat "Femmes", en el qual

es troben aproximadament uns tres-cents recursos que analitzen les següents temàtiques: noies joves (d'origen immigrant o segona generació), reproducció, matrimoni, excisió, inserció social i inserció professional. Independentment del caire general del títol, la majoria de recursos bibliogràfics aplegats són treballs realitzats sobre dona immigrada, magribina i/o africana.

En referència a dones negreafricanes a Europa, en aquesta recerca emprem estudis d'autors/es com Kuosmanem (2008); Kabue i Charbit (2007); Pilon (1997 i 2000); Mejia (2001); Quiminal (2000); Trauner (2005), i, en un context més nacional, Sow (2004 i 2007) i Jabardo (2005 i 2006). Pel que fa a l'anàlisi de les afectacions psicològiques del procés migratori s'analitzen els treballs d'Achotegui (2009) i Tizón (1993 i 2005).

Un fet curiós a destacar durant la recerca bibliogràfica ha estat que els articles que s'han trobat sobre dones africanes realitzats en els seus països d'origen, analitzen o denuncien sovint només els aspectes més negatius que pateixen les dones a conseqüència del patriarcat o la seva condició femenina. D'aquesta manera trobem nombrosos articles i recerques publicades sobre violència contra les dones i maltractaments, problemàtiques de salut maternoinfantil, VIH i mutilació genital femenina, entre altres aspectes que, si bé es fa necessari denunciar, també podrien contribuir a l'estigmatització d'aquests col·lectius.

Pel que fa a la prostitució o treball sexual, cal deixar clar d'antuvi que la correlació entre aquests dos fenòmens no ha de servir per estigmatitzar les dones migrades com a úniques treballadores sexuals, i en qualsevol cas si ho fossin tampoc no passaria res, entenent que la prostitució no és un treball necessàriament degradant. Personalment crec que no hi ha indignitat en el treball sexual, però sí indignació davant la situa-

ció de marginalitat econòmica i social en la qual es troben les dones/homes/transsexuals que l'exerceixen i que realment no desitgen aquesta professió, és a dir, no són els subjectes ni la professió els que resulten indignes, sinó la manca de seguretat social i d'igualtat d'oportunitats que ofereixen les societats, fins i tot les més democràtiques, a aquestes persones que es veuen empeses a treballar de forma irregular amb resignació. D'aquesta manera totes les persones que han escollit lliurement aquesta professió, independentment de la seva condició social, han de veure reconeguts els seus drets com a treballadors/es amb urgència.

Per aquest motiu, aquesta recerca s'adhereix als altres estudis que demanen el reconeixement social i els drets de les treballadores sexuals, i per tant no analitza l'abolicionisme de la prostitució com una via encertada per garantir els drets civils i socials de les persones que l'exerceixen.

Per tant, no es pretén simplificar la pluralitat i la complexitat de les diferents situacions de les dones africanes des d'una visió evolucionista i etnocèntrica tot considerant la inserció professional com la condició necessària i suficient per a l'emancipació de la dona. Tampoc no es pretén simplificar aquesta recerca a una visió de diferència entre nacionalitats, tot postulant que l'estatus de les dones en els països de destí és correlatiu al dels seus països d'origen.

En el decurs de l'estudi veurem, a més, que ni la procedència ni la religió són factors que condicionin necessàriament la integració sociolaboral de les dones, sinó que sovint és la imatge que els autòctons i la resta de població immigrada projecten sobre aquesta religió i lloc de procedència, la que condiciona quin ha de ser el lloc d'aquestes dones en la nostra societat.